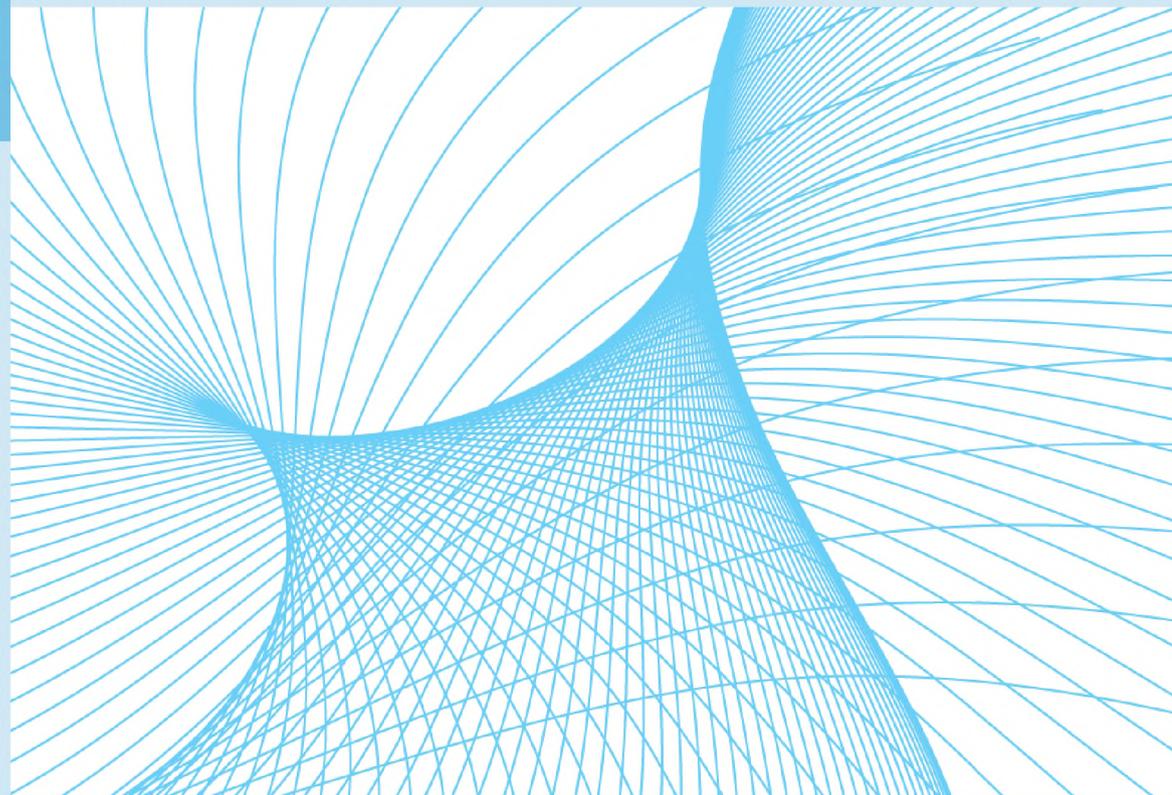

**ННЦ «Інститут землеробства НААН»
смт Чабани, Києво-Святошинський р-н,
Київська обл., 08162
www.zemlerobstvo.com**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ ЗЕМЛРОБСТВА НААН»**

**РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ
ПРОЦЕСОМ В НАУКОВИХ УСТАНОВАХ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ ЗЕМЛЕРОБСТВА НААН»**

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УПРАВЛІННЯ
ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ
В НАУКОВИХ УСТАНОВАХ**

2020

УДК 347.63.338

Р 36

*Рекомендовано до друку Вченою радою ННЦ «Інститут землеробства НААН»
(протокол № 9 від 29 жовтня 2020 р.)*

Рецензенти:

- Паляничко Н. І.** – начальник Відділу з координації наукових досліджень НААН, доктор економічних наук, старший науковий співробітник;
Ткаченко А.М. – завідувач відділу економіки ННЦ «Інститут землеробства НААН», кандидат економічних наук

**Р 36 Рекомендації щодо управління інноваційним процесом в наукових
установах /** О.В. Тимошенко, О.Л. Оксимець, Б.В. Мушик, О.І. Вітвіцька,
Л. М. Сінельник, Т.І. Кучма. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 36 с.

ISBN

Рекомендації містять порядок забезпечення набуття та використання прав інтелектуальної власності на сорти, їх насіння або інший відтворювальний матеріал, адаптування українського законодавства до міжнародних норм зокрема європейських законодавчих актів у сфері правової охорони нових сортів рослин.

Видання для широкого кола науковців та фахівців.

УДК 347.63.338

ISBN

© ННЦ «Інститут землеробства НААН», 2020

Зміст

Вступ	4
Система охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин	6
Охорона прав інтелектуальної власності на штами мікроорганізмів	15
Охорона прав інтелектуальної власності на біотехнологічні винаходи	17
Оцінювання та постановка перспективних ОПВ до складу нематеріальних активів	21
Висновки	28
Рекомендації	31
Список використаної літератури	32

Вступ

Визначальною складовою ефективного функціонування наукових установ у сучасних умовах є забезпечення їхнього інноваційного розвитку. Він представляє собою процес спрямованої закономірної зміни стану установи, що залежить від інноваційного потенціалу цієї установи та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації вміння знаходити нові рішення та ідеї, пов'язані з результатами інтелектуальної творчої діяльності.

Інтелектуальна власність є істотною проблемою сучасного суспільства, що пов'язано з великою кількістю випадків неправомірного використання результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються відповідно до закону, й інших порушень прав інтелектуальної власності.

Наявність ефективно системи охорони інтелектуальної власності об'єктів права інтелектуальної діяльності визнано важливою умовою динамічного розвитку економіки будь-якої країни, оскільки правильна державна політика в цій галузі стимулює творчу діяльність. Створення саме такої системи має особливе значення для України – країни з істотним інтелектуальним потенціалом.

Агропромисловий комплекс являє собою найбільш перспективну та стабільну частку економіки України. Забезпечення стабільного економічного розвитку в аграрному секторі економіки неможливе без використання досягнень науки і техніки, залучення високих технологій, активізації науково-технічної діяльності суб'єктів агропромислового комплексу. Значна частина об'єктів права інтелектуальної власності в аграрній сфері – селекційні досягнення, які є одними з найпоширеніших об'єктів обігу науково-технічної продукції в аграрному секторі. Саме тому є потреба стимулювання діяльності з виведення нових сортів рослин, порід тварин, зокрема, шляхом чіткого визначення комплексу прав селекціонерів та інших суб'єктів комерційного обігу селекційних досягнень, а також забезпечення надійної охорони цих прав. Надійної охорони й захисту прав інтелектуальної власності потребують також біотехнологічні винаходи, пестициди й агрохімікати, сільськогосподарська техніка та інші ОПТВ. Зміна суспільних відносин в Україні призвела до істотного реформування правової системи взагалі та норм права інтелектуальної власності зокрема.

Недостатнє дослідження положень міжнародних, зокрема європейських законодавчих актів у сфері правової охорони нових сортів рослин, міжнародної практики забезпечення набуття та використання прав інтелектуальної власності на ці сорти, їх насіння або інший відтворювальний матеріал, недостатня урегульованість на законодавчому рівні проблем, пов'язаних із створенням нових сортів рослин,

набуттям прав інтелектуальної власності на них, зберігання та розпорядження їх насінневим (садивним) матеріалом, його реалізацією суб'єктам господарювання, вирішення проблеми компенсаційних виплат за використання сортів рослин та їх відтворювального матеріалу тощо в Україні викликає теоретичний і практичний інтерес для проведення досліджень із адаптування українського законодавства до міжнародних норм.

Система охорони прав інтелектуальної власності на сорти рослин

Створення нових сортів рослин потребує значних трудових витрат, матеріальних ресурсів, і, відповідно, капіталовкладень. Розробка нового сорту, що створюється методами класичної селекції може тривати 8–15 років, а для плодкових культур цей показник іноді сягає 30–50 років. Однак, один раз запущений в обіг, новий сорт в більшості випадків може бути легко відтвореним (репродукованим) іншими особами, що позбавляє законного володільця права отримати економічну вигоду за свій багаторічний труд та вкладені кошти.

Впровадження у виробництво нових сортів та гібридів обумовлює підвищення ефективності сільського господарства. Наприклад, оновлення гібридів сояшнику у країнах ЄС відбувається впродовж 6–10 років, після цього наявні гібриди замінюють новими, більш продуктивними, стійкішими до несприятливих погодних умов та основних хвороб.

У сфері набуття, реєстрації та використання майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин в Україні створено державну систему охорони сортів рослин, яка ґрунтується на положеннях Конституції України, Цивільному кодексі України (далі – Кодекс) та законодавства України з питань правової охорони сортів рослин та насінництва.

Глава 42 книги четвертої Кодексу має назву «Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин» [1].

У Кодексі не наведено безпосереднього визначення сорту рослин, але визначено перелік прав інтелектуальної власності щодо нього. Згідно зі статтею 485 Кодексу права інтелектуальної власності на сорт рослин складаються з:

- особистих немайнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, що засвідчуються державною реєстрацією;
- майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, що засвідчуються патентом;
- майнових прав інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, що засвідчуються свідоцтвом про державну реєстрацію.

Статтею 486 Кодексу визначено, що суб'єктами права інтелектуальної власності на сорт є автор сорту рослин, а також інші особи, що набули майнових прав інтелектуальної власності на сорт згідно з укладеним договором чи відповідно до закону. Згідно з Кодексом, автором сорту рослин визначено фізичну особу, творчою працею якої створено цей сорт. Право авторства на сорт є невідчужуваним особистим правом й охороняється безстроково [2, 3, 4]. Іноземні особи та особи

без громадянства мають рівні з громадянами України права, встановлені законодавством правової охорони інтелектуальної власності з урахуванням міжнародних зобов'язань України у цій сфері.

Також суб'єктами права інтелектуальної власності на сорт рослин можуть бути спадкоємці автора, його правонаступники та інші особи.

Статтею 487 Кодексу визначено майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, що засвідчені патентом на сорт:

- право використовувати сорт рослини за умови, що цей сорт є придатним для поширення на території України;
- право дозволяти використовувати сорт рослин;
- право перешкоджати неправомірному використанню сорту, а також право захищати таке використання.

Майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, що засвідчені патентом, згідно зі статтями 429 і 430 Кодексу можуть належати автору сорту та власнику такого патенту, якщо інше не визначено законом або договором.

Чинність майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин діє впродовж тридцяти років, а щодо дерев та винограду – тридцяти п'яти років, і відраховується з першого січня року, наступного за роком державної реєстрації прав інтелектуальної власності на сорт, якщо протягом цього періоду забезпечувалися сплати відповідних зборів (ст. 488 Кодексу).

Чинність виключних майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин може бути припинено достроково або поновлено у випадках, встановлених Законом України «Про охорону прав на сорти рослин».

Також Кодексом регламентується, що право на поширення сорту рослин є чинним з дати, що починається з моменту його державної реєстрації, та діє безстроково у разі належного підтримання чинності цього права відповідно до закону.

У іноземній законотворчій практиці спостерігаються три види законодавства про правову охорону селекційних досягнень. За джерелами становлення їхньої правової охорони відповідне законодавство можна розділити на три групи. До першої віднесено країни, у яких селекційна діяльність врегульовується положеннями патентних законів. До таких можна віднести Італію, Угорщину. До другої групи віднесено країни, у яких селекційна діяльність регулюється спеціальними законами. До цієї групи віднесено більшість країн із розвинутою ринковою економікою. Зокрема, це Великабританія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Данія та деякі інші країни. До третьої групи відносяться країни, у яких правова охорона селекційних

досягнень здійснюється положеннями патентного закону та спеціального законодавства. До таких країн, зокрема, належить США [5].

Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» визначено, що державна реєстрація сорту здійснюється на підставі рішення про державну реєстрацію шляхом внесення до Реєстру сортів відомостей про сорт у порядку, визначеному Законом [6].

Реєстр сортів є офіційним документом і являє собою зброшуровані, пронумеровані книги, що ведуться тільки компетентним органом. Наразі на офіційному сайті Мінагрополітики України у відкритому доступі знаходиться Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, який періодично оновлюється у відповідності з наказами про внесення або виключення з реєстру сортів рослин [7].

Підставою для прийняття рішення про здійснення державної сорту, що підлягає державному випробуванню, є позитивні висновки формальної та кваліфікаційної (основної) експертизи щодо рівня його врожайності, визначеної впродовж періоду проведення державного випробування сорту, якщо ця врожайність:

- більша порівняно з усередненою врожайністю сортів, що пройшли державну реєстрацію за п'ять попередніх років, на величину верхнього значення довірчого інтервалу, що обчислюється за відповідною методикою;
- менша порівняно з усередненою врожайністю сортів, що пройшли державну реєстрацію за п'ять попередніх років, але сорт має високі показники якості й інші господарсько цінні властивості;
- знаходиться на рівні усередненої врожайності сортів, що пройшли державну реєстрацію за п'ять попередніх років, але сорт має підвищену стійкість до хвороби, шкідників, вилягання, обсіпання, посухи, а також зимостійкість.

Правові відносини, що виникають між заявником та Мінекономіки України при поданні заявки на сорт з метою одержання охоронних документів, визначаються Правилами складання та подання заявки на сорт, які регулюють відносини з приводу заповнення та подачі заявки на сорт до Компетентного органу.

Патенти на сорти рослин, що не підлягають державному випробуванню в закладах експертизи державної системи з охорони прав на сорти рослин, відповідно до наказу Міністерства аграрної політики України від 21 червня 2016 р. № 212 «Про затвердження Переліку родів і видів, сорти яких проходять експертизу на придатність сорту для поширення» видаються під відповідальність заявників за умови відповідності сорту критеріям, визначеним цим Законом. У таких патентах має зазначатися, що вони мають декларативний характер. За висновками

науковця О. В. Пічкура, занесення сорту до Державного реєстру сортів рослин за спрощеною процедурою (під відповідальність заявника) породжує тільки примарне «моральне та економічне» його визначення, але фактично не надає селекціонеру та установі-оригінатору права розпоряджатися ним, визначати можливі шляхи його поширення та реалізації, комерціалізувати права на нього. Як вважає зазначений науковець, Однак видача патентів деклараційного характеру суперечить Конституції України та міжнародним нормам, оскільки патент на сорт видається без визначення відмінності, однорідності та стабільності сорту [8]. Автори підтримують думку експерта-науковця, оскільки заявник зацікавлений в державній реєстрації сорту і тому не завжди можна покладатися на його дані. Виведення нових сортів рослин, порід тварин, штамів мікроорганізмів потребує значного вкладу фахових знань, практичного досвіду й копіткої праці селекціонерів, матеріальних ресурсів, коштів та часу. Отримання певних майнових прав на новий сорт створює кращі можливості для селекціонерів, які його вивели, у разі виплати справедливої винагороди (компенсації) за витрачені ними інтелектуальні зусилля на створення цих об'єктів права інтелектуальної власності. Також варто пам'ятати, що сорт повинен ще й пройти державне сортовипробування, що має також значні матеріальні витрати, яких уникнути практично неможливо [9].

Мінімальне право розповсюджується тільки на насіннєвий матеріал створеного сорту і не розповсюджується на кінцевий продукт, зокрема плоди дерева сорту, що охороняється. Оскільки мінімальне виключне право включає тільки виробництво для цілей комерційного збуту, то це право не поширюється на виробництво насіннєвого матеріалу, що не призначений для комерційної реалізації. Так, наприклад, виробництво насіння в господарстві для наступного розмноження сорту в цьому самому господарстві, не призначеного для подальшого продажу, не підпадає під охорону прав селекціонера. При цьому доречно згадати про ще одне важливе виключення. Так зване виключення прав селекціонера, яке означає, що всі сорти повинні бути вільно доступні, як джерело для селекції нових сортів.

Процедура реєстрації сорту рослини складається з комплексу дій заявника (представника заявника) та центрального органу виконавчої влади, на якого покладено функції з реєстрації та реалізації прав інтелектуальної власності на сорти рослин (Мінекономіки України), з яких можна виділити такі основні етапи:

- 1) подання документів заявки на сорт (Мінекономіки України (Компетентний орган)) [10];
- 2) формальна експертиза заявки (проводиться в уповноваженому Експертному органі – Українському інституті експертизи сортів рослин) [11, 12];

- 3) постачання офіційного зразка сорту та забезпечення кваліфікаційної експертизи посадковим матеріалом (УІЕСР);
- 4) кваліфікаційна експертиза (проводиться в дослідних установах уповноваженого органу) [13];
- 5) сплата всіх необхідних зборів (на розрахунковий рахунок Українського інституту експертизи сортів рослин, Державної казначейської служби України (держмити));
- 6) внесення сорту до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Реєстру патентів на сорти рослин і видачі охоронних документів (свідництва про державну реєстрацію сорту, патенту та свідництва про авторство на сорт рослин).

Заявка подається до Мінекономіки України особою [14], що має на це право (Заявник або представник Заявника), з додержанням відповідних вимог до документів. Заявка на сорт рослин [15] складається з таких документів (та документів, що додаються до неї): заява на сорт рослин, технічна анкета сорту, схема селекції, копія пріоритетної заявки (якщо є), показники придатності сорту для поширення в Україні, довіреність, підписану заявником, засвідчену нотаріально, документ, що свідчить про право заявника подавати заявку на сорт, якщо заявник не є автором, фотографії рослини і її органів, які, на думку заявника, відображають основні характеристики сорту (у разі якщо сорт проходить кваліфікаційну експертизу за даними заявника, мінімум 3 шт.), довідка про відсутність ГМО (генетично модифікованих організмів), документа, що підтверджує сплату необхідного збору за подання заявки [16].

Після подання всіх документів починається формальна експертиза заявки, яка зазвичай триває від трьох до шести місяців. За умови позитивних результатів формальної експертизи, починається кваліфікаційна експертиза, яка триває від одного до трьох років.

Для реєстрації сорту необхідно також надати офіційний зразок сорту [17] (відбирається з дослідного зразка, наданого для ВОС-експертизи 1-го року досліджень), який зберігається в офіційному сховищі зразків сортів рослин. Також, якщо експертиза сорту проводиться в закладах експертизи, а не за даними заявника, заявник має забезпечити експертизу посадковим матеріалом для польових досліджень. Кількість посадкового матеріалу та крайні строки постачання дослідних зразків регулюються Наказом Мінагрополітики України № 576 від 26.10.2017 р. [18].

Кваліфікаційна експертиза складається з експертизи назви сорту, експертизи новизни сорту та проведення комплексу досліджень (польових, лабораторних,

аналітичних) з визначення відповідності сорту критеріям відмінності, однорідності та стабільності і відповідності сорту критеріям заборони поширення в Україні (залежно від мети, що вказана в заяві на сорт).

Експертиза назви сорту триває впродовж усього строку проведення кваліфікаційної експертизи. Назва сорту затверджується рішенням про державну реєстрацію прав на сорт. При проведенні експертизи назва сорту, що запропонована Заявником у Заяві на сорт рослин, перевіряється на тотожність і подібність з назвами всіх загальновідомих сортів, інформація про які міститься в базі даних Мінагрополітики України, Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV) та публікацій Держав – членів UPOV [10; 19]. Сортові присвоюється назва, яка повинна його однозначно ідентифікувати і відрізнитися від будь-якої іншої назви існуючого в Україні і державах-учасниках сорту того ж чи спорідненого виду.

Під час подання заявки на сорт важливим є присвоєння йому назви, яка дозволить його ідентифікацію серед інших сортів. Назва повинна відрізнитися від будь-якої іншої назви існуючого в Україні та в державах-учасниках UPOV (досліджується також транслітерована назва) сорту того самого або спорідненого виду.

Назва сорту повинна включати його родове чи видове позначення і власну назву. Власна назва може бути представлена будь-яким словом, комбінацією слів, комбінацією слів і цифр або комбінацією літер і цифр. При цьому важливо враховувати легкість запам'ятовування назви потенційним покупцем матеріалу сорту.

Під час визначення з назвою сорту необхідним є дотримання вимог, прописаних у Законі:

- назва сорту не повинна суперечити принципам гуманності і моралі;
- назва сорту не повинна складатися тільки із цифр, за винятком випадків, коли це відповідає усталеній практиці найменування сортів, чи складатися виключно із знаків чи зазначень, які вказують на вид, групу стиглості, якість, призначення, цінність, походження або технологію вирощування;
- назва сорту не повинна вводити в оману споживача або давати хибне уявлення щодо характеристик, цінності, місця походження сорту, а також про автора сорту чи іншу заінтересовану особу;
- назва сорту не повинна бути тотожною чи настільки подібною, що її можна сплутати з іншою назвою сорту, права на який набуті в Україні чи іншій державі-учасниці UPOV.

Для пропонування сорту для набуття правової охорони та для поширення в Україні та закордоном повинна використовуватися одна й та сама назва за

виключенням випадків, коли така назва є неприйнятною для використання в Україні чи іншій державі.

Будь-які права, пов'язані з прийнятою назвою сорту, не повинні перешкоджати її вільному використанню у зв'язку правовою охороною цього сорту, навіть у разі закінчення строку чинності майнових прав.

На практиці допускається присвоєння сортові назви, яка є тотожною, наприклад, відомим в Україні торговельним маркам чи продуктам. В якості прикладу наведемо сорт проса посівного Живинка (заявник ННЦ «Інститут землеробства НААН»), назва якого цілком збігається з назвою йогурту, а також торговельною маркою (власник КОМПАНІ ЖЕРВЕ ДАНОН, Сосьєте анонім (FR)).

Експертиза новизни сорту проводиться переважно на підставі аналізу інформації, що надана Заявником у Заявці щодо першого використання сорту. Однак до уваги може братися будь-яка офіційна інформація про перше використання сорту, яка надійде до Мінагрополітики України у вигляді заперечення щодо реєстрації сорту, з офіційних публікацій держав-членів UPOV або Переліку сортів, що підлягають сортовій сертифікації за схемами Організації Європейського Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) [20].

Сорт вважається новим, якщо до дати подання заявки Заявник (селекціонер) чи інша особа з його дозволу не продавали чи не передавали іншим способом для комерційного використання: на території України – за один рік до дати подання заявки на сорт; на території іншої держави для деревних, чагарникових і порід винограду - за шість років до дати подання заявки на сорт, а для решти культур – упродовж чотирьох років.

Сорт не вважається таким, що втратив новизну, якщо будь-який його матеріал розповсюджувався:

- із зловживанням на шкоду заявнику;
- на виконання договору про передачу права на подання заявки;
- на виконання договору про розмноження відтворювального матеріалу сорту і його експертизу на придатність до поширення, за умови, що зібраний внаслідок цього матеріал передавався лише заявникові й не використовувався для виробництва сорту;
- на виконання визначених законодавством заходів, зокрема щодо біологічної безпеки чи формування Реєстру сортів;
- як побічний або вихідний матеріал, отриманий під час створення чи поліпшення сорту, без посилань на сорт і лише для споживання [21].

З моменту подання заявки на сорт рослин йому надається тимчасова правова охорона. Це не дає заявникові право заключати ліцензійні договори й угоди на комерційне використання сорту, однак дає змогу за договором надавати сорт для використання в некомерційних цілях, наприклад для проведення наукових досліджень [6].

Сорт реєструється, якщо відповідає визначеним вимогам, які визначаються постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Критеріїв заборони поширення сортів в Україні». Критерії заборони поширення сортів законодавством не визначені. Згідно з цим положенням, критерії розповсюджуються на сорти, які [22]:

- не придатні до правової охорони;
- не задовольняють потреби суспільства;
- становлять загрозу життю і здоров'ю людей;
- завдають шкоди рослинному і тваринному світу та довкіллю.

Сортами, що не підлягають реєстрації, вважаються сорти, які поступаються врожайними, якісними показниками, стійкістю до найпоширеніших фітопатогенів усередненим показникам за зонами вирощування за останні п'ять років, містять шкідливі речовини, створюють екологічну загрозу тощо. Також забороняється реєстрація сортів, створених методом генетичної інженерії, які за умови їх культивування можуть провокувати небажані наслідки. Їх реєстрація здійснюється відповідно до законодавчих та нормативно-правових актів України, що регулюють генетично-інженерну діяльність.

Сорт вважається однорідним, якщо з урахуванням особливостей його розмноження всі рослини цього сорту залишаються однорідними за своїми основними ознаками, які зазначаються в бланках технічної анкети й показників придатності до поширення сорту (опис сорту), які подаються разом із заявкою.

Сорт є стабільним, якщо його основні ознаки, визначені в описі сорту, залишаються незмінними після неодноразового розмноження чи, в випадку особливого циклу розмноження, в кінці кожного такого циклу.

Сорт вважається придатним для поширення в Україні, якщо він є відмінним, однорідним та стабільним, може бути використаним для задоволення потреб суспільства і не забороненим для поширення з підстав загрози життю і здоров'ю людей, нанесення шкоди тваринному й рослинному світу, збереженню навколишнього природного середовища.

На сьогодні критерії заборони для поширення сортів рослин в Україні розробляються і затверджуються Мінекономіки України. До слова, під час проектування

подібних законів і підзаконних актів на офіційному сайті Компетентного органу публікується відкрите оголошення про надання рекомендацій державними органами, приватними особами, які є кваліфікованими в питанні, що підіймається. Зазвичай такими є Національна академія аграрних наук України й підпорядковані їй наукові установи, Держпродспоживслужба, сільськогосподарські насінневі підприємства, приватні підприємства чи фізичні особи, що надають послуги з супроводу процесів реєстрації сортів і підтримання чинності прав на них.

Якщо сорт не пройшов експертизу ВОС, але задовольняє ППП, приймається рішення про реєстрацію майнових прав на поширення сорту. Однак, якщо сорт відповідає критеріям ВОС, але поступається за врожайністю умовному стандарту, тобто вважається не придатним до поширення, то заявникові надається рішення про відмову в державній реєстрації сорту. В такому разі задля реєстрації цього сорту заявник має право клопотати про продовження кваліфікаційної експертизи ще на один рік і, за умови її позитивного завершення, сорт буде зареєстровано. Якщо четвертий рік кваліфікаційної експертизи не став приводом для реєстрації сорту, заявникові буде надано рішення про відмову [6].

Механізм сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на сорти рослин (далі – збори) регулюються постановою КМУ № 1183 від 19 серпня 2002 р [23]. У вартість реєстрації сорту входить розмір збору за подання заявки (1300 грн), вартість проведення кваліфікаційної експертизи (ВОС – 1900 грн, ПСП – 4070 грн), помноженої на кількість вегетаційних циклів експертизи (найчастіше три) – 17910 грн, вартість реєстрації майнових прав інтелектуальної власності на поширення сорту (500 грн), держмити за виникнення майнових прав інтелектуальної власності на сорт (15 грн). В сумі отримуємо 19725 грн.

Для того, щоб майнові права на сорт рослин діяли і сорт не був виключеним з Державного реєстру сортів рослин [6], придатних для поширення в Україні, та Реєстру патентів, треба щороку сплачувати збори за підтримання чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин, засвідчених патентом (підтримання чинності патенту) та підтримання чинності майнових прав інтелектуальної власності на поширення сорту рослин (підтримання чинності свідоцтва про Державну реєстрацію сорту) [23].

Охорона прав інтелектуальної власності на штами мікроорганізмів

Особливим видом діяльності, яку регульовано аграрним правом, є виробництво та застосування штамів мікроорганізмів. Закон України «Про ветеринарну медицину» характеризує штами мікроорганізмів як генетично однорідні популяції мікроорганізмів у межах виду з певними стабільними специфічними морфологічними ознаками та біологічними властивостями. Іншими словами, штам – це різновид мікроорганізмів, як порода тварин чи сорт рослин. Штами мікроорганізмів використовуються у сільському господарстві для підвищення родючості ґрунтів, очищення вод, для потреб ветеринарної медицини, а також для виробництва окремих харчових продуктів (йогурт, кефір тощо). Аграрне законодавство регулює використання таких штамів і порядок охорони прав на них.

Про охорону прав на штами мікроорганізмів доцільно говорити в контексті законодавства про охорону прав на винаходи й корисні моделі [24]. Справа в тому, що згідно із Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» виведення нових штамів мікроорганізмів визнається винахідництвом, а самі нові штами мікроорганізмів – винаходом. Пріоритет, авторство і право власності на штам мікроорганізмів засвідчується патентом. Винахідник штаму має право самостійно вирішити, в якому порядку він бажає зареєструвати свої права на штам: отримання патенту на винахід чи патенту на корисну модель. Процедура отримання патенту на винахід істотно складніша, оскільки передбачає проведення кваліфікаційної експертизи, метою якої є встановлення відповідності штаму мікроорганізмів умовам патентоздатності, але строк його дії – 20 років від дати подання заявки. Отримання патенту на корисну модель відбувається за спрощеним порядком: лише за формальною експертизою заявки, але строк його дії значно коротший і становить 10 років.

Охороняються лише права на штами мікроорганізмів, які є винаходом, тобто, якщо штам є новим, невідомим до дати подання заявки науці й промислово придатним. Особисте немайнове право авторства на штам охороняється безстроково. Отримання автором патенту на штам мікроорганізмів надає йому право на отримання майнової винагороди від використання цього штаму. Автор має можливість заборонити певним особам використання штаму, може заключити договір на його використання, передбачивши певний розмір винагороди.

У Правилах складання і подання заявки на винахід і заявки на корисну модель зазначаються особливості подання заявки на виведений штам мікроорганізму. Для підтвердження можливості одержання такого штаму застосовується депонування штамів мікроорганізмів у спеціальній колекції – депозитарії. При цьому

дата депонування має передувати даті подання заявки на винахід [25]. На сьогодні в Україні діють три національні депозитарії, кожен із яких спеціалізується на певних видах штамів мікроорганізмів: непатогенних, патогенних для людини й патогенних для тварин. Процедура депонування штамів мікроорганізмів регулюється Інструкцією про порядок депонування штамів мікроорганізмів з метою здійснення патентної процедури, затвердженою наказом Держпатенту та Національної академії наук України від 26 червня 1995 р. № 106/115.

Для депонування штамів мікроорганізмів в Україні функціонує Національний центр штамів мікроорганізмів. Тут зберігають виробничі та контрольні штами мікроорганізмів, підтримують біотехнологічні показники, здійснюють контроль за станом їх популяцій, підготовка нових штамів. Положення про Національний центр штамів мікроорганізмів і порядок депонування штамів мікроорганізмів затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 р. № 637.

На виробництво, зберігання, транспортування, використання чи знищення штамів мікроорганізмів треба мати дозвіл Міністерства екології та природних ресурсів України відповідно до Порядку одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі токсичних промислових відходів, продуктів біотехнології та інших біологічних агентів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 1995 р. № 440. Здійснення операцій зі штами мікроорганізмів, що використовуються для потреб ветеринарної медицини, регулюється Інструкцією про порядок зберігання, підтримання, відпуску, завезення в Україну і вивезення з неї штамів мікроорганізмів, токсинів і отрут тваринного та рослинного походження, які використовуються для потреб ветеринарної медицини і науки, затвердженою наказом Державного департаменту ветеринарної медицини від 4 грудня 2002 р. № 70.

Охорона прав інтелектуальної власності на біотехнологічні винаходи

Об'єктами «майбутнього» в аграрній сфері є біотехнологічні винаходи [26]. Біотехнології використовуються в сільському господарстві з давніх часів. Найдавнішими з них є виробництво хліба з використанням дріжджів, виробництво вина, сиру та кисломолочних продуктів, квасу, пива, обробка шкіри, рослинних волокон тощо. Самі по собі біотехнології у сільському господарстві не викликали б жодної тривоги, якби вони не розвинулися до того ступеня, коли йдеться про клонування тварин і трансгенні сорти рослин. На Заході в сільському господарстві дедалі частіше застосовуються технології генної інженерії, вплив яких на здоров'я людей ще недостатньо вивчений. Вітчизняне законодавство навіть обмежує імпорт американської та європейської яловичини внаслідок масового захворювання на сказ закордонної худоби, виробленої з застосуванням біотехнологій. Банани, що продаються на українському ринку, є нічим іншим як трансгенним сортом рослини. Застосування подібних технологій викликає дедалі більший опір у світі і стає предметом правового регулювання в Україні [27].

Згідно зі статтею 221 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [28], до непатентоспроможних винаходів також належать істотно важливі для відтворення рослин і тварин біологічні процеси. Водночас у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» встановлена більш чітка заборона щодо біологічних у своїй основі процесів відтворення рослин і тварин, які не належать до небіологічних та мікробіологічних процесів. Якщо нормативний припис вітчизняного закону однозначно поширюється на всі подібні біологічні процеси, то оціночний термін «суттєво важливі для відтворення» дає підстави для зловживання правом з боку патентних органів, необгрунтованих відмов у наданні правової охорони, але водночас обмежує предмет патентного захисту.

Іншою істотною загрозою для розвитку біотехнологічної індустрії контексті монополізації цілих напрямів перспективних досліджень, коли більшість науковців не матимуть змоги легально досліджувати відповідні винаходи, є закріплені в частинах 6-10 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [28] випадки, за наявності яких правова охорона об'єкта винаходу автоматично поширюється на похідний від нього продукт, як-от: охорона, що надається патентом на біологічний матеріал, якому властиві особливі характеристики як результату винаходу, поширюється на будь-який біологічний матеріал, що походить від цього біологічного матеріалу шляхом культивування чи розмноження в ідентичній або дивергуючій формі та має такі самі характеристики. Аналогічні нормативні приписи встановлено щодо процесів і продуктів, які містять генетичну інформацію. Також незрозумілим є точний зміст оціночних понять «особливі характеристики».

З огляду на перспективи розвитку сільського господарства в Україні, інтерес становлять приписи частин 9 і 10 ст. 221 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [28]. Відповідно до частини 9 згаданої статті, правова охорона не поширюється на біологічний матеріал, отриманий з культивування чи розмноження біологічного матеріалу розміщеного на ринку на території сторін власником патенту або за його згодою, де розмноження чи культивування обов'язково є результатом застосування, для якого біологічний матеріал був реалізований на ринку, за умови, що отриманий матеріал у подальшому не використовується для іншого культивування чи розмноження. По-перше, це означає, що, наприклад, на плоди рослинних культур монополія власника патенту на генетично модифіковане насіння не поширюється, а, по-друге, отриманий матеріал заборонено використовувати для подальшого культивування або розмноження біологічного матеріалу, чим захищаються інтереси власника винаходу (засіб протидії розповсюдженню насіннєвого матеріалу, коли щорічно необхідно купувати нове насіння). Зрештою, однією з особливостей більшості генетично модифікованих рослинних культур є те, що одержаний із плодів насіннєвий матеріал не підлягає культивуванню та розмноженню в силу генетичних особливостей.

На сучасному етапі в міжнародному та вітчизняному законодавстві справедливо заборонено патентування сортів рослин і порід тварин, адже запровадження патентної охорони трансгенних рослин може порушити права власників сортів [29]. Використовуючи відомі сорти для дослідницьких цілей, вбудовуючи в них відомі гени, зокрема й виведені із сортових рослин, та запатентувавши одержані таким способом трансгенні рослини на більш високому таксономічному рівні, ніж сорт, патентовласник фактично «приватизує» працю селекціонера та одержує правову охорону на всі можливі рослини, що містять такі гени, на які права селекціонера-власника вихідних сортів, уже не поширюватимуться й останній не зможе використати ні трансгенну рослину, ні будь-який ген, що охороняється патентом, для виведення нових сортів без дозволу патентовласника. Тобто, за умови, якщо без порушення патентних прав неможливо одержати чи використати право на сорт і навпаки, система охорони прав селекціонера позбавляється сенсу.

Стаття 27 Угоди ТРПІС, з одного боку, надає державам право забороняти патентування рослин і тварин, а, з другого боку, зобов'язує їх забезпечити захист сортів рослин або через патенти, або іншу ефективну систему, або завдяки їх комбінації. Наприкінці статті окремим реченням сказано про необхідність внесення змін до цього припису в подальшому. Загалом норми Угоди ТРПІС запроваджують найбільш ліберальний режим патентування живих організмів і наразі триває обговорення доцільності встановлення для держав вимог видавати патенти на товари,

зокрема й фармацевтичні, змінені мікроорганізми, небіологічні та мікробіологічні процеси, рослини і тварини. Хоча позиція менш розвинутих країн ґрунтується на тому, що патентування рослин і тварин може завдати шкоди їхнім торговельним інтересам і навколишньому середовищу. Безпосереднім наслідком такої політики є припис статті 27б Європейської патентної конвенції, згідно з яким рослини чи тварини можуть бути запатентовані, якщо технічна здійсненність винаходу (наприклад, генетична модифікація) не обмежується конкретним сортом рослин або породою тварин. Цю норму закріпили і в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [28].

Неможливо переоцінити вагомого значення ключового принципу Конвенції про біологічне різноманіття, який полягає в тому, що держави володіють суверенним правом розробляти власні ресурси згідно з політикою у сфері навколишнього середовища, особливо з погляду боротьби з біопіратством. Наприклад, Індія та Пакистан виступають проти видачі патентів американській компанії на одержаний методом генної інженерії рис басматі, що зростає в районі Гімалайських гір.

Відповідно до Інструкції з розгляду патентних заявок у Європейській патентній організації промислова придатність повинна вказуватися в описі заявленого на патентування винаходу у випадку, якщо характер винаходу не дає змоги дійти висновку про можливі способи його промислового застосування. Однак це не забороняє заявникам вказувати спосіб промислової придатності у тій частині, де описується формула винаходу, зокрема, коли промислова придатність є істотним елементом винаходу. Тому фіксація такої норми в спеціальній Директиві 1998/44/ЄС свідчить про те, що патентування генів є саме таким особливим випадком, чим підкреслюється значущість критерію промислової придатності при визначенні патентоспроможності послідовностей генів, які є ключовим об'єктом біотехнології.

Як відомо, визначення місця зазначення промислової придатності в патентній документації має значення, оскільки від нього залежить обсяг наданої охорони. Якщо спосіб промислового застосування міститься в частині патентної заявки, де описана формула винаходу, то це автоматично скорочує масштаб патенту до застосування його вказаним у заявці способом і виключає інші варіанти застосування, що не вказані в заявці, але потенційно можуть з'явитися. Однак ці нормативні приписи європейського законодавства мають неоднозначний зміст.

Необхідно усвідомлювати, що обов'язковість зазначення промислової функції, а саме послідовності генів у патентній документації не є випадковістю. Генетичний матеріал істотно відрізняється від решти біотехнологічних продуктів своєю інформативністю. Монопольне право на використання винаходу надається патентовласникові державою в обмін на опис у патентній документації сутності винаходу та

його функцій, що дає змогу проводити щодо нього подальші незалежні наукові дослідження. Наприклад, у XX ст. модифікація ділянок (послідовностей) генів була складною процедурою, тому всі технічні рішення щодо зміни структури генів одержували патентну охорону.

Якщо для більшості біотехнологічних винаходів демонстрація промислової придатності не є проблемою, то при патентуванні послідовностей, фрагментів генів або власне генів без відомої функції є складнощі [30, 31]. Інші фахівці вважають, що проблеми патентної охорони інновацій у сфері біотехнології полягають у труднощах при кваліфікації об'єкта, досягнення відтворюваності та практичної реалізації, оскільки кожен одержаний методом генної інженерії об'єкт є результатом особливих технологічних маніпуляцій і тому не гарантує відтворення в інших умовах.

Якщо з більшістю об'єктів, які вважаються непатентоздатними, все більш-менш однозначно, з відповідністю комерційного використання винаходів суспільному порядку чи суспільній моралі виникають складнощі, що значною мірою пояснюється оціночним характером цих понять. Міркування на користь визнання біотехнологічних об'єктів непатентоздатними ґрунтуються на тому, що використання модифікованих організмів, яке суперечить моралі, може завдати шкоди майбутнім поколінням, порушити екологічну рівновагу Землі. Так, неофіційні дослідження доводять, що поширення трансгенних рослин, на основі яких виготовляються генетично модифіковані продукти, завдає шкоди здоров'ю людей і екосистемі.

По-друге, з метою нівелювання абстрактності критеріїв відповідності публічному порядку та моралі наведено роз'яснення випадків, коли винаходи вважаються непатентоспроможними. Деяко роз'яснює припис статті 27 Угоди ТРІПС, відповідно до якого під публічним порядком розуміють громадський порядок, захист якого, разом із суспільною мораллю, охоплює охорону життя чи здоров'я людей, тварин або рослин, запобігання заподіянню значної шкоди навколишньому природному середовищу. На думку фахівців, патентні закони не містять критеріїв моралі та публічного порядку, їх потрібно шукати в інших галузях права, зокрема конституційному праві [32].

Отже, нормативні приписи Угоди про асоціацію між ЄС і Україною, котрі остання зобов'язана імплементувати в національне законодавство, ґрунтуються на змісті Директиви 1998/44/ЄС, що, як з'ясувалося, містить колізії та прогалини. Тож зазначене приведення у відповідність з європейськими стандартами національної системи права має проводитися критично та на основі захисту суверенних соціально-економічних потреб, для забезпечення балансу господарських інтересів виробників біотехнологічної продукції та суспільства.

Оцінювання та постановка перспективних ОПВ до складу нематеріальних активів

Знання вартості прав на об'єкт права інтелектуальної власності має велике значення для прийняття управлінських рішень стосовно ОПВ на етапах створення, правової охорони, комерціалізації та захисту [33].

До об'єктів права інтелектуальної власності в контексті промислової власності відносяться винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, ноу-хау, а також такі нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, як сорти рослин.

До об'єктів авторського права відносяться твори науки, літератури, мистецтва, бази даних, комп'ютерні програми тощо.

Використання об'єктів інтелектуальної власності в господарській діяльності і є їх комерціалізація.

Проблеми комерціалізації інтелектуальної власності слід розглядати комплексно з позицій правового, фінансового, облікового захисту [33–35].

Під капіталізацією об'єктів інтелектуальної власності слід розуміти механізм комерційного використання їх, який включає отримання державних охоронних документів (патентів, свідоцтв), оцінювання їх згідно встановлених міжнародних підходів (затратний, ринковий, дохідний методи), постановки їх на бухгалтерський облік в якості нематеріальних активів [35].

Відомо, що продукція (науково-технічні розробки) стає товаром лише тоді, коли вона призначена для купівлі-продажу і має вартість. Оцінка вартості продукції (об'єктів інтелектуальної власності) здійснюється з метою:

- оподаткування бази майна установи;
- визначення вартості інтелектуальної власності в статутному капіталі;
- визначення вартості виключних прав, що передаються на основі договору про передачу прав об'єктів інтелектуальної власності;
- визначення компенсації, яку необхідно виплатити відповідно до діючого законодавства власнику інтелектуальної власності під заставу з метою одержання кредитів;
- при внесенні в інноваційні, інвестиційні проекти;
- складанні бізнес-планів з метою залучення інвестицій і т.п.

Проблема оцінювання вартості об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ) та їх обліку як нематеріальних активів існує з моменту опублікування Закону України «Про власність», де був задекларований для нашої держави новий вид власності. Враховуючи науковий, освітній потенціал країни і актуальність

даного питання в світі, ця проблема заслуговує на значну увагу, а цей вид власності за своїм значенням буде зростати.

У зв'язку з цим, оцінювання вартості ОППВ та їх облік, як нематеріальних активів, є дуже важливою задачею.

Серед перерахованих цілей оцінки особливу поширеність наразі має визначення вартості прав на ОППВ, внесених у статутний Капітал підприємства, що є частиною такого важливого поняття, як гудвіл – вартість ділової репутації. Статтею 13 Закону України «Про господарчі товариства» [36] передбачено змогу використовувати нематеріальні активи при формуванні статутних фондів створюваних господарчих товариств.

Відзначимо ще одну відносно нову для України мету оцінки ОППВ, а саме оцінку для постановки його на бухгалтерський облік. Відповідно під час постановки на облік ОППВ як нематеріального активу обов'язково має бути передбачена оцінка його вартості [35].

В Україні поки що немає розвиненої нормативно-правової бази для оцінки вартості прав на ОППВ. До найважливіших документів можна віднести хіба що Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» та Національний стандарт № 1 оцінки майна.

Однак, в Україні через певні обставини прийняття відповідних нормативних актів затягнулося, і значна частина наукових установ, а це ті структури, які самі створюють об'єкти інтелектуальної власності, не володіла нормативно-методичним матеріалом, що не дало змогу їм проводити фінансові операції з цим активом, зокрема його капіталізацію. Під капіталізацією, зазвичай, розуміють процес переведення доходів, від будь-якого майна у його вартість.

У зв'язку з цим оцінка вартості цього капіталу та бухгалтерський облік нематеріальних активів набувають дуже важливого значення. Тому вибір оцінки вартості ОППВ як у сфері інноватики, так і в сфері обліку нематеріальних активів, стоїть на першому місці в усіх бюджетних наукових установах [34].

Відповідно до Стандарту бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Мініфіну України від 18 жовтня 1999 року № 242, об'єкти права інтелектуальної власності відносяться до нематеріальних активів.

Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має натуральної форми, може бути ідентифікований (відокремлений від підприємства) та утримується підприємством із метою отримання майбутніх економічних вигод, пов'язаних із його використанням, і його вартість може бути достовірно визначена. Права інтелектуальної власності набувають статусу нематеріальних активів під час їх

бухгалтерського обліку. При цьому, не всі, а лише частина прав інтелектуальної власності, що відповідає певним критеріям, може набути статусу нематеріальних активів та бути врахованою в балансі підприємства. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» від 18 жовтня 1999 р. № 242 передбачає порядок формування в бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності, крім бюджетних установ [34, 35].

Тому, враховуючи складність обліку, згідно з податковим законодавством операцій з нематеріальними активами, невирішеність питань щодо оподаткування майна бюджетних установ, в тому числі їх нематеріальних активів, існувала досить тривалий період законодавча неврегульованість цієї проблеми. Що стосується бюджетних установ, то бухгалтерський облік об'єктів права інтелектуальної власності регламентується Інструкцією з обліку необоротних активів бюджетних установ, яка зареєстрована в Міністерстві юстиції України 31 липня 2000 р. № 459/4680. Значно пізніше, в 2007-2008 рр. Фондом Державного майна України затверджений Наказ від 25.06.2008 р. № 740 про затвердження Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності та затверджений Урядом (Постанова Кабміну від 03.10.2007 р. № 1185) Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» [36–38].

За введення з 1 січня 2000 р. в дію Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-14, із змінами та доповненнями, операції з нематеріальними активами в системі бухгалтерського обліку змінилися. Закон визначає основи нової системи бухгалтерського обліку України, яка орієнтована на міжнародні стандарти.

Законом передбачено проведення підприємствами та організаціями, незалежно від форм власності, інвентаризації майна, коштів і фінансових зобов'язань. Порядок проведення інвентаризації затверджений Наказом Міністерством фінансів України в Інструкції про інвентаризацію основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків від 11.08.1994 р. № 69.

З метою забезпечення єдності бухгалтерського обліку основних засобів та інших необоротних активів, згідно з вимогами нового Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затвердженого наказом Головного управління Державної казначейської служби від 10.12.1999 р. № 114, було розроблено Інструкцію з обліку основних засобів та інших необоротних активів бюджетних установ від 17.07.2000 р. № 64.

Відповідно до цієї Інструкції, для взяття на облік нематеріальні активи повинні бути завершеними та засвідченими відповідними документами (патентом, сертифікатом, ліцензією тощо) у порядку, встановленому чинним законодавством. На облік у складі нематеріальних активів беруться придбані права на володіння, користування та розпорядження об'єктами інтелектуальної власності після відчуження їх від колишніх власників та визначення їх вартості. Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображується в балансі, якщо є ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена [37].

Нематеріальний актив, отриманий у результаті розроблення, слід відображати в балансі за умов, якщо підприємство має:

- змогу та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, придатного для реалізації (вигляд товару);
- можливість отримання майбутніх економічних переваг, пов'язаних із розробленням нематеріального активу.

Якщо нематеріальний актив не відповідає вказаним критеріям, то витрати, пов'язані з його придбанням чи створенням, визнаються витратами того звітного періоду, протягом якого їх здійснено без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом.

Проведення інвентаризації ОПВ та оформлення її результатів здійснюється в порядку, встановленому Національним положенням (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 (Нематеріальні активи), Інструкцією з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів, розрахунків та інших статей балансу, затвердженою наказом Головного управління Державної казначейської служби від 30.10.1998 р. № 90. Для оприбуткування будь-якого ОПВ як нематеріального активу на підприємстві використовують типові форми первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 22.11.2004 р. № 732. Порядок застосування типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів містить чотири типові форми й наведені інструкції щодо їх заповнення:

- А 1 «Акт введення в цивільний оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів»;
- НА-2 «Інвентарна картка обліку права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів»;

- НА-3 «Акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів»;
- НА-4 «Інвентаризаційний опис об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів» [39].

Підхід до оцінки – це загальні способи визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, що базуються на основних принципах оцінки. Вибір підходу до оцінки здійснюється залежно від конкретного сполучення об'єкта оцінки, мети та обраного для цього виду вартості.

Національним стандартом визначено три підходи до оцінки: витратний підхід, порівняльний підхід, дохідний підхід.

Витратний підхід ґрунтується на обліку принципів корисності та заміщення. Він пропонує визначення поточної вартості витрат на відтворення або заміщення об'єктів оцінки в поточних цінах і подальше коректування її на суму зносу, тобто за витратами.

Звідси випливає важливий висновок, що вартість ОПВ у цьому разі та ринкова вартість, що передбачає прибуток, – різні величини. Здавалося б, цей вид вартості непридатний для ринку. Однак до нього фахівці вдаються все частіше, розуміючи, що вартість ОПВ, визначена за цим підходом, відповідає рівню вартості за «ідеального» збалансованого стану ринку.

Наступним етапом після документального оформлення результатів інвентаризації є оцінка первісної вартості виявлених ОПВ, що підлягають зарахуванню на баланс.

При інвентаризації нематеріальних активів у бюджетних установах комісією з інвентаризації до інвентаризаційного опису вписуються їх первісна вартість, сума зносу та інші дані згідно з п. 3. Інструкції Держказначейства України від 30.10.1998 р. Первісна вартість нематеріальних активів визначається відповідно до п. 34 Інструкції Держказначейства України від 17.07.2000 р.

Відповідно до Листа Державного казначейства України від 25.08.2005 р. № 07-04/1654-6902 «Про постановку на бухгалтерський облік об'єктів права інтелектуальної власності як нематеріальних активів та проведення їх інвентаризації» придбані (створені) нематеріальні активи, по яких передається право власності бюджетній установі, зараховуються на баланс бюджетної установи за первісною вартістю (за фактичними витратами на їх придбання та виготовлення), а об'єкти, які переоцінювались – за відновлювальною вартістю.

- При надходженні до установи ОПВ внаслідок інших причин їх оцінка при оприбуткуванні визначається в такому порядку:

- безоплатне одержання – за справедливою вартістю на дату одержання;
- як внесок до статутного капіталу – за справедливою вартістю, погодженою засновниками (учасниками) підприємства;
- в обмін на подібний об'єкт – за залишковою вартістю переданого об'єкта (якщо залишкова вартість переданого об'єкту перевищує його справедливу вартість, то первісна вартість ОПВ, одержаного в обмін, є його справедлива вартість, а різниця має відноситися на фінансові результати звітного періоду);
- в обмін (або частковий обмін) на неподібний об'єкт – за справедливою вартістю переданого об'єкта, збільшеною (зменшеною) на суму грошових коштів та їх еквівалентів, що була передана (одержана) під час обміну;
 - при об'єднанні підприємств – за справедливою вартістю.

До первісної вартості, виявлених при інвентаризації ОПВ, включаються усі документально підтвержені кошти, витрачені на виготовлення даного ОПВ, та витрати на державну реєстрацію в Укрпатенті.

У разі, коли оприбуткуванню підлягає об'єкт, створений раніше, і встановлення суми понесених на створення ОПВ витрат неможливе, їх оцінка проводиться відповідно до дійсної відновлювальної вартості і оформлюється відповідними актами.

З метою визначення відновлювальної вартості ОПВ для їх оприбуткування на баланс використовується Порядок визначення оціночної вартості об'єктів права інтелектуальної власності, що перебувають у державній власності або були створені (придбані) за державні кошти, з метою зарахування на бухгалтерський облік, затверджений наказом Фонду державного майна України від 13 грудня 2005 р. № 3162 (далі – Порядок № 3162).

Відповідно до Порядку № 3162, інвентаризації та оцінці підлягають об'єкти – майно суб'єктів права державної власності, зокрема майно підприємств, установ та організацій, які перебувають у віданні галузевих академій наук, відображене та не відображене в бухгалтерському обліку підприємства на дату інвентаризації [37].

Порядком № 3162 встановлений алгоритм стандартизованої оцінки вартості ОПВ, що проводиться інвентаризаційною комісією станом на дату оцінки на підставі даних затвердженого протоколу засідання інвентаризаційної комісії та інших матеріалів інвентаризації.

Враховуючи мету оцінки (зарахування на бухгалтерський облік), вимоги Інструкції з обліку необоротних активів бюджетних установ, затвердженої наказом Державного казначейства України від 17 липня 2000 р. № 64 (у редакції наказу Державного казначейства України від 21 лютого 2005 р. № 30) щодо балансової

вартості об'єктів права інтелектуальної власності, стандартизована оцінка об'єктів, які виявлені під час інвентаризації як такі, що не відображені в бухгалтерському обліку і щодо яких на дату оцінки існує ймовірність надходження (отримання) економічних вигод від їх використання, ґрунтується на застосуванні витратного підходу.

В основі витратного підходу лежить процедура визначення вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта, з урахуванням його зносу у разі його наявності.

Під час оцінки застосовуються такі методи:

- метод прямого відтворення;
- метод заміщення [39].

Відповідно до Порядку № 3162, оцінка виявлених під час інвентаризації об'єктів, інформація про які не відображена в бухгалтерському обліку підприємства, дані про витрати на створення або придбання яких підприємством (первинні документи) відсутні, проводиться переважно методом заміщення.

Відповідно до Інструкції з обліку необоротних активів бюджетних установ, затвердженої наказом Державного казначейства України від 17 липня 2000 р. № 64, необоротні активи (у т.ч. ОПВ), отримані безоплатно у вигляді безповоротної допомоги, дарунка, приймаються Комісією за ринковими вільними цінами на їх аналогічні види. Оцінка таких ОПВ здійснюється відповідно до Закону України Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. При отриманні активів, що були у користуванні, вказується процент їх зносу [39].

Для цього щорічно поновлюється наказ у установі на основі наказу НААН № 57 від 29 липня 2010 р., де затверджується склад комісії, дата проведення інвентаризації та визначаються об'єкти інтелектуальної власності, які в даний час та і в майбутньому даватимуть значний економічний прибуток від їх використання.

При визначенні первісної вартості в бюджетних установах заповнюється Акт оцінки нематеріальних активів, створених у результаті розробки, форма якого наведена у розпорядженні Президії НАН України від 21.08.2002 р. № 523.

При проведенні інвентаризації бюджетні установи складають Інвентаризаційний опис нематеріальних активів, форма якого затверджена Інструкцією № 90 зі змінами відповідно до наказу Держказначейства № 1242/11522 (додаток 3 до Інструкції).

Висновки

Незважаючи на окремі недоліки системи охорони прав на інтелектуальну власність, що склалася в Україні, взагалі можна стверджувати, що зазначена система відповідає міжнародним стандартам і може забезпечити належну охорону прав на об'єкти інтелектуальної власності. Однак такої оцінки не можна дати системі захисту прав інтелектуальної власності. Більше того, є всі підстави стверджувати, що захист прав інтелектуальної власності не відповідає сучасним вимогам. Він не забезпечує надійного і ефективного захисту інтелектуальної власності. Масштаби порушення прав інтелектуальної власності в Україні настільки зросли, що до нашої держави починають застосовувати економічні санкції.

У чинному законодавстві України про інтелектуальну власність більш вдалою склалася система захисту авторських і суміжних прав. Щодо захисту прав промислової власності, то її не можна визнати задовільною. Виходячи з реального стану речей, система захисту прав інтелектуальної власності, що склалася в Україні, потребує радикального і невідкладного перегляду й удосконалення. Не можна стверджувати, що наша держава в цій сфері нічого не робить. Але існуючі правові засоби захисту інтелектуальної власності не досягають мети, не забезпечують надійного і ефективного захисту права інтелектуальної власності. Ці проблеми потребують спеціального дослідження.

Належний захист інтелектуальної власності є передумовою успішного розвитку ринкової економіки. Вже сьогодні гостро постає питання про необхідність створення в Україні спеціалізованого (патентного) суду для вирішення спірних питань у сфері інтелектуальної власності, що повною мірою відповідало б положенням Конституції України.

Крім того, не вирішеними є питання врегулювання правовідносин щодо охорони об'єктів інтелектуальної власності, створених на держзамовлення та за державні кошти; в державі відсутній орган, який здійснював би функції особи, що володіє патентом від імені держави. Потребують також детальнішої розробки норми законодавства, які стосуються набуття та реалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені у зв'язку з виконанням службових обов'язків (так звані «службові» об'єкти інтелектуальної власності). Чинне законодавство України з питань оподаткування та кредитування не містить прямих пільгових норм для авторів об'єктів інтелектуальної власності та таких, що їх використовують.

Для ефективної реалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності необхідним є дієвий механізм проведення оцінки вартості інтелектуальної власності, тобто належить забезпечити нормативно-правове регулювання цих питань.

Для підвищення ефективності реєстрації нових сортів рослин та юридичного захисту авторських прав, а також для диференціації й ідентифікації сучасних

сортів під час проходження експертизи в системі державного сортовипробування важливим є запровадження обов'язкової паспортизації генотипу сорту. Не втрачає актуальності впровадження молекулярно-генетичних методів, зокрема молекулярних маркерів при експертизі нових сортів.

Щодо питання захисту прав на сорти рослин зазначимо, що Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» у розділі VI «Захист прав на сорт» питанню захисту прав присвячує три статті. Стаття 53 містить припис, за яким спори розглядаються в порядку, передбаченому законодавством. Стаття 54 зазначає спори, що розв'язуються у судовому порядку, а стаття 55 встановлює відповідальність за порушення прав на сорти.

Нагальною проблемою є відсутність Реєстру патентів на сорти рослин. Хоча у вересні 2018 р. Кабінетом Міністрів України зроблено важливий крок у вирішенні цього питання й прийнято постанову, якою Мінагрополітики України зобов'язується докласти всіх зусиль для реалізації Реєстру патентів на сорти рослин.

Кричущою проблемою є фактична відсутність інституту інтелектуальної власності в системі реєстрації й охорони прав на породи тварин. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» охороняє результати селекційної діяльності у тваринництві – племінні тварини й племінні стада, а не майнові та особисті немайнові права суб'єктів цієї діяльності, а отже до інтелектуальної власності він не є дотичним. На сьогодні жодного кроку в напрямку вирішення цього питання не зроблено.

У системі насінництва та розсадництва жодним уповноваженим органом не відслідковується та не контролюється наявність сертифікатів на весь посадковий матеріал, який іде під реалізацію за ліцензійними договорами. Зазначене стосується здійснення в цьому плані контролю як ліцензіара, так і ліцензіата. Для вирішення цієї проблеми доцільним було б запровадити порядок обов'язкового маркування всього об'єму насіннєвого матеріалу, який піддається сертифікації з метою подальшої реалізації, а також розробити механізм контролю за дотриманням цього порядку.

У законодавстві України не сформовано дієвого механізму забезпечення отримання винагороди за використання насіння сортів для власних потреб. Це означає, що можливим і необхідним є наслідування досвіду країн ЄС, де обов'язковою є виплата винагороди за використання насіння для власних потреб – виплата FSS (FarmSavedSeed). А для контролю за правильністю виконання ліцензійних договорів (сплати роялті) й захисту прав інтелектуальної власності власників і авторів сортів україні необхідним є створення некомерційного контролюючого органу, що об'єднає селекціонерів у потужну організацію.

Ще одним питанням у сфері насінництва є спрощення існуючої процедури ведення Державного реєстру суб'єктів насінництва та розсадництва, яка включає подання заявником до Мінагрополітики України анкети на виробничу програму. Доцільним було б відновлення роботи комісій, що контролювали виконання виробничої програми й вимагали, в тому числі, довідку про сплату роялті, видану ліцензіаром.

Вирішення зазначених питань та усунення існуючих недоліків сприятиме стимулюванню авторів об'єктів інтелектуальної власності, зацікавленості підприємців у впровадженні таких об'єктів у виробництво, розвитку в Україні інноваційних процесів, надходженню інвестицій, підвищенню ефективності економіки нашої країни в цілому і, як результат, зростанню добробуту членів суспільства.

Рекомендації

З огляду на вищезазначене доцільно сформулювати такі рекомендації:

- вдосконалити механізм реалізації положень Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», зокрема щодо функціонування Реєстру патентів на сорти рослин;
- упровадити обов'язкову паспортизацію сортів рослин з метою підвищення ефективності реєстрації нових сортів та юридичного захисту авторських прав;
- законодавчо забезпечити систему покарань і штрафів за вирощування й розповсюдження ГМО сортів, а також впровадити державні важелі контролю за дотриманням законодавства;
- прийняти спеціальний законодавчий акт про регулятора суспільних відносин у сфері селекційної діяльності в тваринництві для започаткування процедури державної реєстрації нових порід тварин та видання відповідних патентів;
- удосконалити порядок сертифікації насіння й ведення Державного реєстру суб'єктів насінництва й розсадництва, щоб попередити випадки порушення майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин і забезпечити виплату необхідних сум роялті;
- створити некомерційний орган із об'єднання селекціонерів для контролю виконання ліцензійних договорів і захисту прав власників і авторів сортів;
- запровадити обов'язкову виплату винагороди за використання сортів для власних потреб.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України: Верховна Рада України, 16 січня 2003 р., №435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003., № 44. Ст. 356 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Управління інтелектуальною власністю / Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г, Суїні Ю. Київ: «К.І.С.», 2005. 445 с.
3. Глухівський Л. Й. Особливості змін законодавства з охорони прав на сорти рослин у зв'язку з набранням чинності Цивільним кодексом України. Насінництво, 2004 . № 9. С. 18–20.
4. Тимошенко О. В., Макаришева Т. С. Охорона прав інтелектуальної власності на селекційні досягнення. Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки та права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 17 листопада 2018 р. Київ: Київський інститут інтелектуальної власності і права НУ«ОЮА», 2018. С. 119–123.
5. Питання представництва України у Раді Міжнародного союзу по охороні нових сортів рослин: Указ Президента України, 18 червня 2004 р., № 658. Офіційний вісник України. 2004. № 25. Ст. 1642.
6. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України, від 17 січня 2002 р. № 2986. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 23. Ст.163.
7. Про утворення Державної служби з охорони прав на сорти рослин та Українського інституту експертизи сортів рослин: Постанова Кабінету Міністрів України, 1 червня 2002 р., № 714. Офіційний вісник України. 2002. № 23. Ст. 1095.
8. Пічкур О. В. Проблемні питання охорони прав на сорти рослин – нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність, 2004. № 3. С. 20-26.
9. Тарангул В. З. Толковий биотехнологический словарь. Русско-английский. URL: https://books.google.com.ua/books?id=tU_TAAAAQBAJ&pg=PA644&lp_g=PA644&dq=%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B9+%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%8B%D1%89%D0%B0%D1%8E%D1%89%D0%B5%D0%B5+%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%89%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5&source=bl&ots=w10thLLqOo&sig=fHiXqIvGDtqX28Aig4eK49TnPjw&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiQ59Wl25vaAhWKCyuwKHSe2BTsQ6AEIKjAB#v=onepage&q&f=false
10. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Постанова Кабінету Міністрів

- України від 11.09.2019 № 838. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mn022154>.
11. Про затвердження Положення про Державний реєстр заявок на сорти рослин: Наказ Міністерства аграрної політики України, 26 лютого 2003 р., № 42, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19.03.2003 р. за № 220/7541. Офіційний вісник України. 2003. № 13. Ст. 589. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-03#Text>
 12. Про затвердження Правил проведення формальної експертизи документів заявки на сорт: Наказ Міністерства аграрної політики України, 13 грудня 2002 р. № 391, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29.12.2002 р. за № 1025/7313. Офіційний вісник України. 2003. № 2. Ст. 51.
 13. Про затвердження Правил проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 22.09.2003 № 348
 14. Про затвердження Положення про атестаційну комісію з набуття прав представників з питань інтелектуальної власності на сорти рослин: Наказ Державної служби з охорони прав на сорти рослин, 8 січня 2003 р., № 5-1, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 28.01.2003 р. за № 60/7381. Офіційний вісник України. 2003. № 5. Ст. 203. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/REG7381>
 15. Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт: Наказ Міністерства аграрної політики України, 28.02.2018 р., № 110, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05 липня 2018р. за № 781/32233. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0781-18>
 16. Порядок сплати збору за дії, пов'язані з набуттям, здійсненням та захистом прав на сорти рослин: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1183. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-п#Text>
 17. Про затвердження Інструкції щодо забезпечення дослідними зразками кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність на поширення: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 896 від 15.12.2009 р., зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15 січня 2010 р. за N 37/17332.
 18. Про затвердження Інструкції щодо забезпечення дослідними зразками експертизи заявки на сорт рослин: Наказ Мінагрополітики № 576 від 26.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0232-18#Text>

19. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин: публікація УПОВ. Женева, 1997. № 221 (R). 26 с.
20. Схеми ОЕСР сортової сертифікації або контролю насіння, призначеного для міжнародної торгівлі. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU19097>
21. Мельник С. І. Ткачик С. О., Третякова А. А. Актуальність питання уповноваження експертного закладу на виконання завдань у сфері охорони прав на сорти рослин. Світові рослинні ресурси: стан та перспективи розвитку: матеріали III Міжнар. наук. практ. конф., присвяч. 15-річчю створення УПЕСР (м. Київ, 7 червня 2017 р.). Київ, 2017 р. С.141–143.
22. Про затвердження Критеріїв заборони поширення сортів в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-п#Text>
23. Порядок сплати збору за дії, пов'язані з набуттям, здійсненням та захистом прав на сорти рослин: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1183. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-п#Text>
24. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>
25. Порядок розгляду заявки на винахід та корисну модель: Наказ Міністерства освіти і науки України № 197 від 15.03.2002 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0364-02>
26. Олефір А. О. До проблеми правової охорони біотехнологій. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2015. № 1. С.71–83. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2015_1_10
27. Интеллектуальная собственность: основные материалы. Новосибирск: Наука, 1993. Ч.1
28. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/00ukraine-euassociationagreementbody.pdf>
29. Sterckx S. Some Ethically Problematic Aspects of the Proposal for a Directive on the Legal Protection of Biotechnological Inventions. European Intellectual Property Review, 1998. Vol. 20. №4. P. 123–128.
30. Федулова Л. І. Федулова К. І. Формування інноваційної системи біотехнологій: досвід зарубіжних країн, проблеми. Наука та інновації. 2012. Т. 8. №4. С. 51–66.

31. Le Gal C. La contestation de la directive relative a la protection des inventions biotechnologiques, la fin des esperances francaises? La Semaine Juridique Edition Generale. 2005. Vol. 11. № 1. P. 491–495.
32. Виявлення порушення прав власників чинних охоронних документів та заявників на об'єкти промислової власності. Порядок складання та оформлення патентного формуляра: методичні рекомендації / за ред. В.Л. Петрова. Київ.: Нора-Прінт, 2000. 127 с.
33. Методика оцінки вартості й бухгалтерського обліку прав на об'єкти інтелектуальної власності в наукових установах УААН. Київ.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 76 с.
34. Кирюшин В. Эколого-экономические проблемы агротехнологической политики. Общество и экономика. № 007–008, 2003. С. 55.
35. Devos R. V., Gale D. Comparative genetics in the grasses. Plant Mol. Biol. 1997. 35. P. 3–15.
36. Про господарські товариства: Закон України № 49 1991 р. зі внесеними змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>
37. Бутнік-Сіверський О.Б. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів. Держане патентне відомство України. Київ, 2000. 66 с.
38. Про затвердження Національного стандарту N 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності": Постанова Кабінету Міністрів України № 1185 від 3 жовтня 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text>
39. Методика оцінки вартості й бухгалтерського обліку прав на об'єкти інтелектуальної власності в наукових установах УААН. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 76 с.

Наукове видання

**ТИМОШЕНКО Ольга Василівна
ОКСИМЕЦЬ Олександр Леонідович
МУШИК Богдана Василівна
ВІТВИЦЬКА Оксана Іванівна
СІНЄЛЬНИК Леся Михайлівна
КУЧМА Тамара Іванівна**

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УПРАВЛІННЯ
ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ В НАУКОВИХ УСТАНОВАХ**